

*Андрющенко І.Є.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування,
Запорізький національний технічний університет*

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено спробу проаналізувати соціально-економічні показники розвитку промисловості України за 2011–2015 рр. Установлено, що промисловість посідає важливе місце в економіці нашої держави, зокрема в 2015 р. промислова продукція в загальному обсязі продукції, що виробляється в Україні, становила близько 40%, валова додана вартість промисловості сягала 23,6% у загальному обсязі доданої вартості, кількість зайнятих у промисловості становила понад чверть зайнятого населення. У структурі промислових видів діяльності найбільшу питому вагу має переробна промисловість (понад 60%). Аналіз основних соціально-економічних показників розвитку промисловості доводить, що стан цієї галузі народного господарства на кінець 2015 р. значно погіршився. Визначено основні чинники, що впливають на розвиток промислових підприємств, та запропоновано напрями підвищення ефективності їх діяльності.

Ключові слова: промисловість, аналіз, чинники, соціально-економічні показники, ефективність, рентабельність, фінансовий результат, заробітна плата, обсяги виробництва.

Постановка проблеми. Остання глибока світова економічна криза 2007–2009 рр. підштовхнула розвинуті країни світу до прийняття рішення щодо запровадження Нової промислової політики, яка має ґрунтуватися на інноваційному розвитку та системній модернізації. Українські урядовці також дійшли висновку, що сучасний стан промисловості країни є критичним, і у жовтні 2016 р. було створено Національний комітет промислового розвитку України для підвищення ефективності промислової політики.

На відміну від промисловості розвинутих країн світу українська промисловість так і не оговталася після світової економічної кризи, оскільки в 2014 р. на території двох найбільших промислових областей нашої держави почалися воєнні дії. Це змінило напрям розвитку промислового виробництва. По-перше, з'явилася потреба в продукції оборонної промисловості. По-друге, більшість вугільних шахт залишилися на окупованій території, і це призвело до зменшення видобутку вугілля та необхідності пошуку альтернатив для його заміни. По-третє, вітчизняні промислові підприємства втратили замовлення, які отримували з Росії через визнання її країною-агресором. По-четверте, сплатку війни з Росією промислові підприємства намагалися знайти інших партнерів для збуту своєї продукції, але виявилось, що на світовому ринку промислової продукції всі місця вже зайняті американськими та західноєвропейськими корпораціями.

Усе вищезазначене суттєво вплинуло на соціально-економічні показники, які характеризують рівень розвитку промисловості України. За даними статистики, стан видобувної та переробної промисловості дедалі погіршується, як і економіч-

ний стан у країні загалом. Це зумовлює необхідність детального дослідження чинників, які сприяють поглибленню кризи у промисловості, та проведення ґрунтовного аналізу показників, що характеризують стан промислового розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз соціально-економічних показників розвитку промисловості України розглядається у працях багатьох вітчизняних науковців, зокрема таких, як І. Белова, О. Ватченко, О. Дутченко, Н. Мариненко, К. Свистун, О. Ходякова та ін. У працях А. Амоші, Б. Адамова, Б. Буркинського, М. Волосюк, Л. Пельтек, М. Якубовського та ін. висвітлено підходи до побудови ефективної промислової політики як на рівні держави, так і на регіональному рівні. Проблеми модернізації промисловості досліджувалися такими вченими, як О. Алімов, А. Касич, Ю. Кіндзерський, О. Левковець, Е. Лібанова, Й. Петрович, О. Трофимчук та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених проблемі розвитку промисловості в Україні, причини погіршення показників соціально-економічного розвитку промисловості є недостатньо дослідженими. Більшість науковців зосереджується переважно на аналізі показників загального стану промисловості. Це свідчить про необхідність проведення більш детального дослідження соціально-економічних показників розвитку промисловості України та виявлення факторів, що на них впливають.

Мета статті полягає у дослідженні стану розвитку промисловості України на підставі соціально-економічних показників та визначенні напрямів підвищення ефективності діяльності промислових підприємств. Для досягнення мети було визначено такі завдання:

- дослідити соціально-економічні показники розвитку промисловості України за 2011–2015 рр.;
- визначити основні чинники, що впливають на розвиток промислових підприємств;
- запропонувати напрями підвищення ефективності діяльності вітчизняних промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначають О. Ватченко та К. Свистун, більшість вітчизняних промислових підприємств перейшли Україні у спадок від Радянського Союзу, 95% з них належать до третього та четвертого технологічних укладів [1, с. 28]. Промисловість посідає важливе місце в економіці України. Так, у 2015 р. промислова продукція в загальному обсязі продукції, що виробляється в Україні, становила близько 40%, валова додана вартість промисловості сягала 23,6% у загальному обсязі доданої вартості, кількість зайнятих у промисловості становила понад чверть зайнятого населення [2, с. 25]. При цьому велика кількість підприємств цієї галузі народного господарства використовує повністю зношене обладнання та застарілі технології у виробництві, що веде до занепаду промисловості України.

У табл. 1 наведено аналіз основних показників промисловості України за 2011–2015 рр. Обсяг реалізованої промислової продукції, який виражений у грошових одиницях, має тенденцію до зростання, і на кінець 2015 р. він збільшився на 33,39%. При цьому кількість штатних працівників промислових підприємств скоротилася на 788 тис. осіб у 2015 р. порівняно з 2011 р., що свідчить про зменшення обсягів фактичного виробництва у фізичному вимірі. Більшість підприємств у 2014–2015 рр. перейшла на неповний робочий день, що пов'язано із падінням попиту на промислову продукцію. Таким чином, збільшення обсягу реалізованої продукції у грошових одиницях більше пов'язано з інфляцією та падінням курсу гривні, ніж із реальним зростанням обсягів випуску промислової продукції.

Середньомісячна заробітна плата на одного працівника галузі зросла з 3 107 грн. у 2011 р. до 4 789 грн. у 2015 р., що також є наслідком інфляції. З 2011 по 2013 р. прибуток до оподаткування промислових підприємств мав тенденцію до зменшення. У 2014 та 2015 рр. промислові підприємства отримували збиток, при цьому ця тенденція на кінець періоду, що аналізується, посилювалася. Частка підприємств, які отримали збиток, скоротилася з 37% у 2011 р. до 27% у 2015 р. Це пов'язано з тим, що частина промислових підприємств сходої країни опинилася на окупованій території і статистичних даних щодо їхньої діяльності немає.

Як бачимо з табл. 1, рентабельність операційної діяльності промислових підприємств має неухильну тенденцію до зменшення. Так, вона зменшилася з 4,7% у 2011 р. до 0,9% у 2015 р. Одним із чинників, який спричинив спад промисловості і вплинув на погіршення фінансового результату підприємств цієї галузі, є девальвація гривні [3]. На підставі цього твердження автори пропонують розраховувати суму штучного боргу, який виникає внаслідок девальвації гривні у підприємств, що мають валютні кредити [3, с. 42].

Основними промисловими регіонами в Україні вважаються Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Луганський, Полтавський Харківський. Донецький та Луганський регіони втратили свої позиції лідерів промислового виробництва через воєнні дії, які відбуваються на їхній території. Розподіл часток основних промислових регіонів у загальному обсязі реалізова-

ної промислової продукції за всіма регіонами України на кінець 2015 р. зображено на рис. 1.

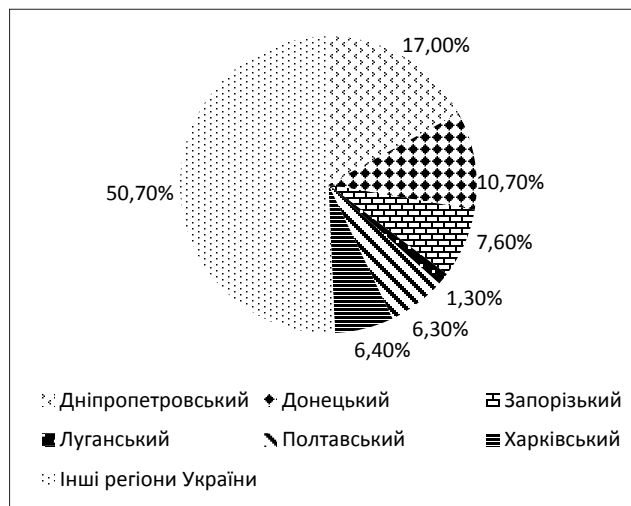

Рис. 1. Структура реалізованої продукції за найбільшими промисловими регіонами у 2015 р.

Джерело: складено за [2, с. 29]

Як видно з рис. 1, шість найбільших промислових регіонів становлять майже половину промислового виробництва України. Друга половина припадає на інші 18 регіонів нашої країни. Як бачимо з рис. 1, лідируючу позицію в реалізації промислової продукції займає Дніпропетровська область, тоді як Луганська область через воєнні дії втратила свою позицію, хоча до подій на Донбасі вона мала частку у загальному обсязі реалізованої промислової продукції 5,4%. Донецька область до воєнних дій мала частку 16,3%. Щодо інших промислових областей, то їх питома вага у загальному обсязі реалізованої промислової продукції України від початку воєнних дій на Донбасі, навпаки, збільшилася.

Щоб з'ясувати, які види промислової діяльності є найбільш вагомими, необхідно проаналізувати структуру обсягу реалізованої промислової продукції (табл. 2). Із табл. 2 видно, що найбільшу питому вагу у загальній структурі реалізованої про-

Таблиця 1
Аналіз динаміки основних соціально-економічних показників розвитку промисловості України за 2011-2015 рр.

Назва показника	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення 2015 р. до 2011 р.	
						+/-	%
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн. грн.	1331887,6	1400680,2	1354130,1	1428839,1	1776603,7	444716,1	33,39
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	2828	2804	2673	2297	2040	-788	-27,86
Середньомісячна номінальна заробітна плата одного штатного працівника, грн.	3107	3478	3763	3988	4789	1682	54,14
Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн.	58662,3	21353,4	13698,3	-166414,0	-181360,9	-240023,2	-409,16
Частка підприємств, які одержали збиток до оподаткування, %	37	38	37	37	27	-10	-27,03
Рентабельність операційної діяльності, %	4,7	3,4	3,0	1,6	0,9	-3,8	-80,85

Джерело: складено за [2, с. 25]

мислової продукції (понад 60%) має переробна промисловість. При цьому якщо в 2011 р. у структурі переробної промисловості найбільшу питому вагу (18,2%) мало металургійне виробництво, то на кінець 2015 р. на нього припадає лише 15,7%, а на виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 22,4%. О. Ходякова, розглядаючи причини падіння обсягів виробництва металургійної продукції, зазначає, що металургійний ринок занадто орієнтований на закордонні ринки, при цьому у виробництві використовується застаріла технологічна база, яка спричиняє значну енергоємність вітчизняного промислового виробництва, що перевищує світові аналоги приблизно на 35% [4, с. 61].

Аналогічно до металургійного виробництва зменшується частка машинобудування у структурі промисловості. Так, у 2011 р. частка реалізованої продукції машинобудування у загальному обсязі реалізованої промислової продукції становила 10,0%, а на кінець 2015 р. – 6,5%. Аналізуючи підприємства машинобудування, Н. Мариненко вказує, що намагаючись вижити у складних сучасних умовах, суб'єкти господарювання роблять ставку не на отримання довготривалих конкурентних переваг за рахунок інновацій, а діють у межах вирішення тактичних завдань [5]. Інші види промислової діяльності за період 2011–2015 рр. суттєво не змінилися.

Оскільки Н. Мариненко наголошує на тому, що саме інновації впливають на розвиток промисловості, необхідно проаналізувати інноваційну активність промислових підприємств. З усіх промислових підприємств, за даними Державної служби статистики, лише 824 підприємства на кінець 2015 р. займалися інноваційною діяльністю, що у відсотковому виразі скла-

дає 17,3% від загальної кількості суб'єктів господарювання, які працюють у промисловості [2, с. 72].

Більшість із цих підприємств здійснювала інноваційну діяльність шляхом придбання машин, обладнання та програмного забезпечення. Слід зазначити, що українські промислові підприємства приділяють дуже мало уваги розвитку та навчанню персоналу як інноваційному складнику. Кількість науково-дослідної роботи на підприємствах також зменшується, що пов'язано з браком кредитних ресурсів та важким фінансовим становищем більшості підприємств.

Лідерами за кількістю впроваджених нових технологічних процесів за регіонами у 2015 р. були такі: Харківська область – 212 процесів, Сумська область – 185, місто Київ – 152, Запорізька область – 114, Дніпропетровська – 77 [2, с. 78]. Щодо Запорізької області, то позитивним є запровадження нових технологічних процесів на підприємствах металургії, які спрямовані на зменшення шкідливих викидів у атмосферу. Цю тезу можна підтвердити, розглянувши зміну рівня забруднюючих викидів у найбільших промислових регіонах України за 2011–2015 рр. (табл. 3).

Із табл. 3 видно, що видики забруднюючих речовин зменшилися в 2015 р. відносно 2011 р. у всіх найбільших промислових областях. Якщо в Донецькій та Луганській областях це можна пояснити скороченням виробництва промислової продукції, то в інших областях це пов'язано не лише зі зменшенням обсягів виробництва промислової продукції, але й із упровадженням інноваційних технологій. Так, у Харківському регіоні запровадження інновацій дало змогу зменшити викиди забруднюючих речовин у 2015 р. відносно 2011 р. майже втричі.

Таблиця 2

Аналіз структури реалізованої промислової продукції за видами діяльності, %

Вид діяльності	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення, п. п.
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	11,0	10,5	11,4	10,8	10,8	-0,2
Переробна промисловість, у т. ч.:	65,2	63,5	61,8	63,3	64,1	-1,1
- виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	16,7	18,2	19,3	21,2	22,4	5,7
- текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	0,7	0,7	0,7	0,8	1,0	0,3
- виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	2,4	2,4	2,7	3,1	3,4	1
- виробництво коксу та продуктів нафтопереробки	5,8	4,5	3,6	3,3	3,4	-2,4
- виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	4,3	4,3	3,8	3,5	3,8	-0,5
- виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,7	0,7	0,9	1,0	1,1	0,4
- виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	4,3	4,3	4,4	4,5	4,8	0,5
- металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, окрім машин і устаткування	18,2	16,0	15,4	16,6	15,7	-2,5
- машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування	10,0	10,2	8,7	7,1	6,5	-3,5
- виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин і устаткування	2,1	2,2	2,3	2,2	2,0	-0,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	22,1	24,5	25,3	24,6	23,9	1,8
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	1,7	1,5	1,5	1,3	1,2	-0,5
Усього	100	100	100	100	100	-

Джерело: складено за [2, с. 27]

Аналіз зміни рівня викидів забруднюючих речовин за найбільшими промисловими регіонами України, тис. т

Назва регіону	2011	2012	2013	2014	2015	Відхилення	
						тис. т	%
Дніпропетровський	950,4	962,0	940,5	855,8	723,9	-226,5	-23,83
Донецький	1525,9	1514,8	1448,1	1043,0	917,6	-608,3	-39,86
Запорізький	229,3	207,6	245,9	206,7	193,7	-35,6	-15,53
Луганський	472,0	447,6	442,0	197,8	115,2	-356,8	-75,59
Полтавський	72,3	67,9	66,6	62,9	55,6	-16,7	-23,10
Харківський	174,1	197,6	210,3	150,5	53,4	-120,7	-69,33

Джерело: складено за [2, с. 151]

У своїх працях науковці зазначають, що для виходу української промисловості з кризи та підвищення її ефективності необхідні:

- розроблення та запровадження дієвих взаємозв'язаних заходів державної та регіональної промислових політик [6];
- розроблення стратегії розвитку промисловості України з урахуванням європейського досвіду надання державної допомоги галузям промисловості [7];
- стимулювання інноваційної діяльності на промислових підприємствах та її підтримка на державному рівні шляхом надання суб'єктам господарювання, що запроваджують інновації, податкових пільг [8];
- забезпечення інвестиційної підтримки технологічного розвитку промисловості [9];
- формування державних замовлень для стимулювання внутрішнього попиту на промислову продукцію [10].

Погоджуючись з усіма вищезазначеними заходами, можна додати такі шляхи підвищення ефективності промисловості України:

- формування стабільної законодавчої бази;
- стабілізація фінансового сектору та національної валюти для забезпечення сталого розвитку промисловості України;
- виділення та підтримка розвитку пріоритетних галузей промисловості;
- створення вільних економічних зон та індустріальних парків;
- створення економічних умов для переходу до п'ятого та шостого технологічного укладів.

Висновки. З вищезазначеного можна зробити такі висновки:

1. У статті досліджено соціально-економічні показники розвитку промисловості України за 2011–2015 рр. Установлено, що промисловість посідає важливе місце в економіці нашої держави, зокрема у 2015 р. промислова продукція в загальному обсязі продукції, що виробляється в Україні, становила близько 40%, валова додана вартість промисловості сягала 23,6% у загальному обсязі доданої вартості, кількість зайнятих у промисловості становила понад чверть зайнятого населення. Аналіз основних соціально-економічних показників розвитку промисловості доводить, що стан цієї галузі народного господарства на кінець 2015 р. погіршується. У структурі промислових видів діяльності найбільшу питому вагу має переробна промисловість (понад 60%). Основними промисловими регіонами є такі: Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Луганський, Полтавський, Харківський.

2. Визначено основні чинники, що впливають на розвиток промислових підприємств. До них належать: нерівномір-

ний розподіл промислових підприємств за областями України; використання застарілих технологій та основних засобів, що залишилися у спадок від СРСР; низький рівень запровадження інновацій; несприятливі умови для залучення інвестицій; погіршення економічної ситуації в країні у цілому та девальвація гривні.

3. Запропоновано напрями підвищення ефективності діяльності вітчизняних промислових підприємств. Рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності промислових підприємств, які сформульовані провідними вченими-економістами, доповнено авторськими пропозиціями, що полягають у: формуванні стабільної законодавчої бази; стабілізації фінансового сектору та національної валюти для забезпечення сталого розвитку промисловості України; виділенні та підтримці розвитку пріоритетних галузей промисловості; створенні вільних економічних зон та індустріальних парків; створенні економічних умов для переходу до п'ятого та шостого технологічного укладів.

Література:

1. Ватченко О.Б. Аналіз розвитку промисловості України в умовах трансформаційних змін / О.Б. Ватченко, К.О. Свистун // Економіка і держава. – 2011. – № 9. – С. 28–30.
2. Промисловість України у 2011–2015 рр. : стат. зб. / За ред. І.С. Петренко. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 382 с.
3. Дутченко О.М. Аналіз тенденцій розвитку промисловості України / О.М. Дутченко, І.В. Белова, О.О. Дутченко // Бізнес Інформ. – 2011. – № 4. – С. 41–43.
4. Ходякова О. Аналіз сучасного стану промисловості в Україні / О. Ходякова // Схід. – 2014. – № 2(128). – С. 60–64.
5. Мариненко Н.Ю. Тенденції розвитку промислових підприємств України в сучасних умовах / Н.Ю. Мариненко // Ефективна економіка. – 2016. – № 1 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4724>.
6. Пельтек Л.В. Розвиток регіональної промислової політики держави: теорія, методологія, механізми : [монографія] / Л.В. Пельтек. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 268 с.
7. Антоненко Г. Чи потрібна Україні промислова політика? Аналітична записка / Г. Антоненко, А. Захаров. – К. : Центр економічної стратегії, 2015. – 19 с.
8. Беликова Н.В. Повышение конкурентоспособности – цель формирования региональной промышленной политики / Н.В. Беликова, И.Н. Волик, Л.В. Касьянова // Проблемы економіки. – 2010. – № 2. – С. 75–81.
9. Пирог О.В. Технологічний розвиток промисловості України / О.В. Пирог // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2011. – Вип. 7(2). – С. 248–252.
10. Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : [монографія] / Ю.В. Кіндзерський ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2013. – 536 с.

Андрющенко И.А. Анализ социально-экономических показателей развития промышленности Украины

Аннотация. В статье предпринята попытка проанализировать социально-экономические показатели развития промышленности Украины за 2011–2015 гг. Установлено, что промышленность занимает важное место в экономике нашего государства. В частности, в 2015 г. промышленная продукция в общем объеме производимой продукции в Украине составляла около 40%, валовая добавленная стоимость промышленности достигала 23,6% в общем объеме добавленной стоимости, количество занятых в промышленности составляло более четверти занятого населения. В структуре промышленных видов деятельности наибольший удельный вес имеет перерабатывающая промышленность (более 60%). Анализ основных социально-экономических показателей развития промышленности показывает, что состояние этой отрасли народного хозяйства на конец 2015 г. значительно ухудшилось. Определены основные факторы, влияющие на развитие промышленных предприятий, и предложены направления повышения эффективности их деятельности.

Ключевые слова: промышленность, анализ, факторы, социально-экономические показатели, эффективность, рентабельность, финансовый результат, заработная плата, объемы производства.

Andriushchenko I.Ye. Analysis of the socio-economic indicators of development of the industry of Ukraine

Summary. The article attempts to analyse the socio-economic indicators of industrial development of Ukraine for 2011-2015 years. It is established that the industry occupies an important place in the economy of our state, in particular, in 2015 industrial production in the total volume of production in Ukraine amounted to about 40%, gross added value of the industry reached 23.6% of the total value added, the number of people employed in industry accounted to more than a quarter of the employed population. In the structure of industrial activities processing industry has the largest share (60%). Analysis of the main socio-economic indicators of industrial development shows that the state of this sector of the economy at the end of 2015 has deteriorated significantly. Determined the main factors affecting the development of industry and suggested ways to improve their performance.

Keywords: industry, analysis, factors, socio-economic indicators, effectiveness, profitability, financial result, wages, production volumes.